

γνωρίζουμε ποιά ήταν ἡ μητέρα τοῦ Νίκου. Πέθανε στὸν τοκετό, καὶ τὸ διπλάρφανο παιδί ἔπεσε στὴν φροντίδα τοῦ Κωστή. Σήμερα, τὸ 1927, ὁ Νίκος εἶναι εἴκοσι χρονῶν. Ὁ θεῖος του τὸν ὑπεραγαπᾷ, καὶ τὸν ἔχει καλύτερα κι ἀπὸ γιό του.

Ἡ λογοτεχνικὴ σταδιοδρομία τοῦ Κωστή Ρούση εἶναι καταπληκτικὴ, ὄχι μόνον σὲ ποιότητα, ἀλλὰ καὶ σὲ χρονικὴ ταχύτητα οἰκουμενικῆς ἐπιβολῆς. Τὸ 1907 ὁ Ρούσης τοποθετήθηκε σ' ἕνα γυμνάσιο ἀρρένων τῆς Ἀθήνας. Τὸ 1908 — στὰ τριανταένα του χρόνια — ὁ μέχρι τότε ἐντελῶς ἄγνωστος καθηγητάκος ἐκδίδει τὸ πρῶτο του μυθιστόρημα, μὲ τὸν τίτλο «Ἄρειος. Ἡ ἐποποιία τῆς λογικῆς», ποὺ τὸν ἔκανε ἀμέσως ἐνδοξο στὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ Ἐξωτερικό. Τὸ 1910 ἐκδίδεται ἡ θρυλικὴ πιά «Κυρία Κρέστη». Τὸ 1913 τὸ ἄλλο ἐκεῖνο ἀριστούργημα, «Θηβαΐδα, τὸ Βασίλειο τοῦ Σατανᾶ» καὶ τὸ 1916 οἱ κλασικοὶ πιά «Παραγνωρισμένοι θεοί», ποὺ ὑπῆρξαν ἀφορμὴ νὰ τοῦ δοθῇ τὸ Νόμπελ, σὲ ἡλικία μόλις σαράντα χρόνων. Ἀντίθετα ἀπ' ὅ,τι συμβαίνει στοὺς ἄλλους βραβευμένους τοῦ Νόμπελ, ὁ Ρούσης ἔγραψε τὰ μεγάλα του ἀριστουργήματα μετὰ τὴ βράβειυσή του. Ἐνωῶ τὴν «Ἀνόητη περιπέτεια» τὸ 1919, τοὺς «Πανσόφους ἡλιθίους» τὸ 1921, τὸ «Χλευασμὸς» τὸ 1924, καὶ τὴ «Θεϊκὴ λύμφη» τὸ 1926. Εἶναι φανερὸ πὼς ἡ ἔνταση τῆς νευρασθένειας δὲν ἐπέδρασε δυσμενῶς στὴ δημιουργικὴ ἰκανότητα τοῦ Δάσκαλου· καὶ πρέπει νὰ περιμένουμε πὼς ἀπὸ τὴν πένα του θὰ βγοῦν καὶ νέα μνημεῖα τοῦ πνεύματος.

Αὐτὴ εἶναι ἡ ἱστορία τοῦ Κωστή Ρούση· καὶ τώρα ἄς ξαναγυρίσουμε στὸ γραφεῖο του, ἐκεῖνο τὸ ἀνοιξιᾶτικο πρωινὸ τοῦ 1927, ὅπου ὁ Δάσκαλος τρέμει σύγκορμος ἀπὸ τὴν ταραχὴ ποὺ τοῦ προκάλεσε ὁ ἐκβιασμὸς τῆς Κατερίνας. Ἡ Κατερίνα... Τὴν προσέλαβε ὁ Κωστής καμαριέρα τὸ 1917 ὅταν, μετὰ τὸ Νόμπελ, ὀργάνωσε κι ἀνοιξε τὸ σπίτι του. Τὰ νεῦρα του, τότε, ἦσαν πιὸ καλμαρισμένα· δεχόταν κόσμο, πῆγαινε σὲ προσκλήσεις, κυκλοφοροῦσε, ζοῦσε σὰν φυσιολογικὸς ἄνθρωπος. Τότε, τὸ προσωπικὸ τοῦ σπιτιοῦ του ἦταν πολυάριθμο, μ' ἕναν Ἑγγλέζο μπάτλερ ἐπὶ κεφαλῆς. Μὰ ἡ Κατερίνα ραδιούργησε πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις, κέρδισε τὴν συμπάθεια τοῦ ἀφεντικοῦ της, ἐξετόπισε ὅλους τοὺς προϊσταμένους καὶ συναδέλφους της, κι ἤρθε ἐπὶ κεφαλῆς. Γιὰ νὰ κυριολεκτήσουμε, μᾶλλον μὲ πονηρία σατανικὴ κατάφερε νὰ ἐκμεταλλευθῇ τὴν ἀνιούσα πρόοδο τῆς νευρασθένειας τοῦ Ρούση, γιὰ νὰ στεριώσῃ τὴ θέση της. Ἀρχὲς τοῦ 1919 ὁ Δάσκαλος ἔκανε τὸ δεῦτερο μεγάλο του ταξίδι στὴν Εὐρώπη (τὸ πρῶτο γίνηκε τὸ 1913.

Ο πόλεμος τὸν ἀπέκλεισε τέσσερα χρόνια στὴν Ἑλλάδα). Γύρισε τὸ Νοέμβρη τοῦ 1920 σὲ οἰκτρὴ νευρικὴ κατάσταση, μορφινόμανης καὶ μισάνθρωπος ὡς τὸ κόκαλο, καὶ κλείστηκε ὀριστικὰ στὸ σπίτι τῆς ὁδοῦ Ὀμήρου. Τί συνέβη στὸ ταξίδι αὐτό ; Κανείς δὲν ξέρει. Ὑπάρχουν ὑπόνοιες πὼς ὁ μεγαλοφυῆς νευρασθενής, γιὰ ν' ἀντιδράσῃ στὸ μόνιμο ἄγχος, ρίχτηκε σὲ μιὰ ζωὴ ὀργιαστικοῦ γλεντιοῦ. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν ἀντίθετο. Ἡ παθολογικὰ ἀφόρητη δυσθυμία του δὲν μποροῦσε νὰ βρῆ διέξοδο σὲ γλέντι φυσιολογικό· ἡ κάθε εἰδους κατάχρησι

τοῦ ἦταν ἀπαραίτητη γιὰ τὴ δημιουργία κάποιας ἐξαρσης. Στὸ τέλος οἱ καταχρήσεις κατερράκωσαν τὰ κλωνισμένα νεῦρα του, καὶ τὸ ἄγχος κυριαρχήσε ὀριστικὰ καὶ στὸ ἔπακρο. Αὐτὴ τὴ στιγμή περίμενε ἡ Κατερίνα γιὰ νὰ κυριαρχήσῃ στὸ ἄγχος τοῦ ἀφεντικοῦ της. Τὸν παρέλαβε μέσ' στὰ θεληματικὰ χέρια της, κολάκεψε τεχνικὰ τὶς παρακρούσεις του, καλλιέργησε τὶς φοβίες του, τοῦ ὑπέβαλε πὼς μόνον ἐκείνη μπορεῖ νὰ τὸν νιώσῃ καὶ νὰ τὸν παρασταθῇ, ἐνέκρινε ἀπόλυτα τὴν πρόθεσή του νὰ ξεκόψῃ ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους, ἔριξε ἄφθονο λάδι ὑπουλότητας στὴ φωτιά τοῦ παραλογισμοῦ, ἔδιωξε ὅλο τὸ ὑπηρετικὸ προσωπικὸ, ἔκλεισε κατὰμουτρα τὴν πόρτα σ' ὅλους τοὺς ἐπισκέπτες· καὶ μὲ πλέγματα ἀνικανοποίητης κυριαρχίας ἱκανοποιημένα πιά, ἔριξε ματιὰ κρυφοῦ μίσους στὸν ἀφεντικὸ της κι εἶπε μέσα της : « Ἐπὶ τέλους, μόνοι ! Ἦρθε ὁ καιρὸς νὰ λογαριαστοῦμε ».

Θὰ ἦταν δύσκολο ν' ἀναζητήσουμε τὰ πλέγματα ποὺ ὑπαγόρευαν στὴν Κατερίνα αὐτοὺς τοὺς προσχεδιασμένους ἐλιγμούς· ἡ ψυχὴ μιᾶς πενηντάχρονης παρθένας εἶναι ἄβυσσος. Ἡ ἐρμηνεία ἑνὸς ὑποσυνειδητοῦ κι ἀνικανοποίητου ἐρωτισμοῦ πρὸς τὸν Κωστὴ Ρούση δὲν θὰ ἦταν καὶ τόσο ἄστοχη. Ὅπωςδὴποτε τὸ γεγονὸς εἶναι πὼς ὁ ἄρρωστος λογοτέχνης περιέβαλε τὴν οἰκονόμα του μὲ νοσηρὸ φετιχισμό, νιώθοντας τὴν — καὶ κατὰ τὸν ἴδιον παράλογη — φοβία πὼς χωρὶς τὴν Κατερίνα, οἱ μόλις ἀνεκτὲς βιοτικὲς συνθήκες του θὰ γίνονταν ἀβάσταχτες· κι ὑποχωροῦσε λυσσώντας σ' ὅλους τοὺς ἐκβιασμούς της.

2. Ὁ Κωστὴς Ρούσης κι ὁ Μάνος Τασάκος γνωρίζονται.

ΣΤΑΘΗΚΕ, λοιπόν, ὁ Κωστής Ρούσης στὴ μέση τοῦ τεράστιου γραφείου, μὲ μάτια μισόκλειστα καὶ χεῖλια σφιχτά ἀπὸ ἀδύναμη ὀργῆ. Ἡ καρδιά του ἦταν ἄρρυθμη, ἡ ἀνάσα του γοργή. Ἡ πρώτη του αὐθόρμητη σκέψη ἦταν νὰ κάνῃ ἔνεση μορφίνης, μὰ συγκρατήθηκε. Προσπαθοῦσε νὰ μὴν ξεπεράσῃ μιὰ ὀρισμένη ἡμερήσια δόση, μοιρασμένη σὲ ἴσα χρονικὰ διαστήματα. Ἄν ἔκανε τώρα μορφίνη, θ' ἀναγκαζόταν νὰ περάσῃ τὴ δόση ὡς τὴ νύχτα, εἰδ' ἄλλιῶς δὲν θὰ μπορούσε νὰ κλείσῃ μάτι. Ἐξ ἄλλου δὲν εἶχε καιρό· γιατί ἡ Κατερίνα ἀνοίξε ξανά τὴν πόρτα, παραμέρισε γιὰ νὰ περάσῃ ὁ νεαρός, ἔριξε θεληματικὴ ματιὰ στὸν ἀφεντικό της, κι ἔφυγε ξανακλείνοντας τὴν πόρτα.

Ὁ νεαρός στάθηκε ἀπέναντι στὸν ὄρθιο Ρούση. Δὲν φαινόταν διόλου σαστισμένος ἢ ταραγμένος· ἀπεναντίας ἔκφραση γαληνεμένης αὐτοπεποίθησης καθρεφτιζόταν στὴ νεανικὴ του μορφὴ. Χαμογελοῦσε πρόσχαρα κι ἐξέταζε τὸν ἀντιμέτωπό του μὲ μάτι κρύο, ἤρεμο, διαπεραστικό. Ἐδινε τὴν ἐντύπωση πὼς γλεντοῦσε τὴν ὑπόθεση. Ὁ Ρούσης, μὲ τὴ δαιμονικὴ ψυχολογικὴ διαίσθηση, κατάλαβε πὼς εἶχε ἀπέναντί του ἓνα ὑποκείμενο μᾶλλον αὐθάδες. Σκύλιασε κι ἀποφάσισε νὰ τὸν συντρίψῃ μιὰ καὶ καλὴ, γρήγορα κι ὀριστικὰ, γιὰ ν' ἀπαλλαγῇ κι ἀπ' αὐτὸν κι ἀπ' τοὺς ἐκβιασμοὺς τῆς οἰκονόμας του. Ἄνοιξε τὸ στόμα νὰ μιλήσῃ, νὰ ξεράσῃ χολή· μὰ ὁ ἐπισκέπτης τὸν πρόλαβε :

— Δάσκαλε, σᾶς εἶδοποιῶ πὼς εἶμαι προετοιμασμένος νὰ ὑποστῶ ἀτάραχος τὸ δικαιολογημένο ὄχετό πού πλημμυρίζει τὸ στόμα σας, ἔτοιμος νὰ διαρρήξῃ τὸ ἔρκος ὀδόντων. Δὲν ἔχω μέσα μου τίσιπα ντροπή. Θὰ κουρασῆτε νὰ μὲ βρίζετε· ρούπι δὲν θὰ τὸ κουνήσω, ὥσπου νὰ ξεκαθαρίσετε τὸ δίλημμα : ἢ νὰ μὲ διώξετε πῦξ λάξ, ἢ νὰ συνθηκολογήστε καὶ νὰ συζητήστε πολιτισμένα μαζί μου.

Ὁ Ρούσης ἦταν πολὺ ἐξυπνος, ὥστε μιὰ τόσο ἐξυπνὴ ἀνάιδεια νὰ μὴν τὴν ἀφοπλίσῃ. Ἄρχισε νὰ βρίσκῃ τὴν ὑπόθεση διασκεδαστικὴ. Μὲ μιᾶς γαλήνεψε, μὲ τὸ ραγδαῖο ἐκεῖνο κυκλοθυμισμὸ πού τὸν χα-

ραχτήριζε.

— Καθῆστε, παρακαλῶ, εἶπε πολὺ ἥρεμα.

Ὁ ἐπισκέπτης ξαπλώθηκε σὲ μιὰ πολυθρόνα, μὲ ἀπόλυτη ἄνεση. Ἄναψε τσιγάρο μὲ χειρονομίες σιγανές, μετρημένες, ἐνῶ τὰ μάτια του περιεργάζονταν τὴν κάμαρα. Κάθησε κι ὁ Ρούσης σὲ μιὰν ἄλλη πολυθρόνα, χωρὶς νὰ σταματήσῃ νὰ παρακολουθῇ τὸν ἐπισκέπτη.

— Πῶς σᾶς φαίνεται τὸ γραφεῖο μου ; ρώτησε.

— Σὰν λιμέρι δύσοσμο, ἐνὸς γέρου λύκου, ποὺ ἀποφάσισε νὰ θάφτῃ ἐδῶ μέσα ζωντανός, γιατί οὔτε τὴ ζωὴ μπορεῖ ν' ἀγαπήσῃ, οὔτε τὸ θάνατο νὰ στέρξῃ.

— Ποιὸς εἴσαστε ; τὸν ρώτησε ὁ Ρούσης μὲ σοβαρὴ περιέργεια.

— Ἦ' ὄνομά μου εἶναι Μάνος Τασάκος. Μόλις πῆρα τὸ δίπλωμα τῆς νομικῆς, καὶ σκέπτομαι νὰ δικηγορήσω.

— Δὲν εἶναι κακὴ ἰδέα.

— Συμφωνῶ. Τὸ δυσάρεστο ὅμως εἶναι πῶς εἶμαι καὶ λογοτέχνης.

— Εἴσαστε βέβαιος πῶς εἴσαστε ;

— Ἀπολύτως. Γιατί νὰ μὴν εἶμαι ;

— Πολὺ σωστά. Ἡ αὐθυποβολὴ μπορεῖ νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ στὶς πιὸ ἀπίθανες φαντασιώσεις.

— Ἔσεῖς, Δάσκαλε, ὅταν γράφατε τὸ πρῶτο λογοτεχνικό σας κείμενο, ἀμφιβάλλατε γιὰ τὴ λογοτεχνικὴ σας ἰδιότητα ;

— Ἀμφιβάλλω καὶ τώρα ἀκόμα.

— Αὐτὸ ἀποδείχνει τὴν ἀδυναμία σας ν' ἀντιληφθῆτε τὴν πιὸ ἐξόφθαλμη πραγματικότητα. Δὲν σᾶς φανταζόμουν τόσο ἄρρωστο...

Ὁ Ρούσης ἔσφιξε τὶς γροθιές, συγκλονισμένος ἀπὸ κύμα ἀπτόμου θυμοῦ· μὰ συγκρατήθηκε : « Ἄν θυμώσω, ἂν ἐκδηλώσω τὸ θυμὸ μου, θὰ μαρτυρήσω πῶς ἡ στυγνὴ λογικὴ του νίκησε τὴν ἐκζητημένη παραδοξολογία μου. Πρέπει νὰ τὸν κατατροπώσω μὲ τὰ ἴδια του ὅπλα ».

— Naί, παραδέχτηκε ἀναστενάζοντας, εἶμαι πολὺ ἄρρωστος. Εἶμ' ἓνας γερόλυκος, ποὺ δὲν ἀποφασίζει οὔτε νὰ ζήσει, οὔτε νὰ πεθάνῃ. Νιώθω τὸν ἑαυτό μου ἐντελῶς ἄχρηστο στοὺς συναθρώπους μου, ἀμφιβάλλοντας ἂν καὶ τὰ βιβλία μου ἀκόμα κάνουν καλὸ ἢ κακὸ...

— Οὔτε τό 'να, οὔτε τ' ἄλλο. Καλὸ θὰ ἔκαναν ἂν ἦσαν ἐκλαϊκευτικὰ κάποια θετικῆς ἐπιστήμης· κακὸ, ἂν ὑποδείκνυαν κάποιο φιλοσοφικὸ σύστημα, μοναδικὸ γιὰ τὴν εὐτυχία τῆς ἀνθρωπότητος. Τὰ βιβλία σας ἀρκοῦνται νὰ ἀποκαλύψουν στοὺς ἀνθρώπους κάτι ποὺ ὄλοι

τὸ ξέρον : τὸ τί σιχαμερὰ ζῶα εἶναι οἱ ἄνθρωποι. Φέρατε κι ἐσεῖς
γλαῦκα εἰς Ἀθήνας... Καὶ θὰ ἦσαν οὐδέτερα τὰ βιβλία σας, ἂν δὲν
εἶχατε τὴ μεγαλοφυᾶ πονηριὰ νὰ διηγῆσθε τὸ πασίγνωστο σὰν νὰ
ἦταν ἄγνωστο.

Ὁ Ρούσης σώπασε, γιὰ μιὰ στιγμή. Κατάλαβε πὼς εἶχε νὰ κάνη
μὲ συνομιλητὴ ὄχι κοινό. Τὸν κοίταξε προσεχτικὰ· τὸν εἶδε τρομερὰ
νέο· κι ἀπόρρεσε :

— Πόσο χρονῶν εἴσαστε ;

— Εἴκοσι δύο.

— Καὶ εἴσαστε λογοτέχνης, δὲν εἶναι ἔτσι ;

— Ἔτσι εἶναι.

— Ἐχετε γράψει κείμενα, διηγήματα, ἴσως καὶ μυθιστόρημα...

— Λίγ' ἀπ' ὅλα.

— Ἀφοῦ λοιπὸν ἀπορρίπτετε τὰ ἔργα μου σὰν οὐδέτερα — μὲ μοναδικὸ προτέρημα τῆ δεξιότητά μου νὰ ἀφηγοῦμαι τὸ γνωστὸ σὰ νὰ ἔταν ἄγνωστο — σημαίνει πὼς ἐσεῖς ἀκολουθεῖτε κάποιον ἄλλο λογοτεχνικὸ δρόμο, πιδ ὠφελιμιστικόν.

Ὁ νεαρὸς σήκωσε τοὺς ὤμους :

— Σὰς εἶπα πὼς εἶμαι λογοτέχνης, κι ὄχι σχολαστικὸς συντάκτης ὠφελίμων βιβλίων. Οὔτε τρελάθηκα ἀκόμα, νὰ νομίζω πὼς ὅποιο-δήποτε φιλοσοφικὸ σύστημα μπορεῖ νὰ ὀδηγήσῃ τὴν ἀνθρωπότητα στὸ δρόμο τῆς εὐτυχίας. Ἡ λογοτεχνία δὲν παραλλάζει πολὺ ἀπ' τὴ μουσική : εἶναι ἡ μαγεία τοῦ λόγου, πλάι στὴ μαγεία τοῦ ἤχου. Μιὰ καντάτα τοῦ Μπάχ δὲν μᾶς διδάσκει οὔτε πὼς θὰ λιπαίνωμε τὰ χωράφια μας, οὔτε πὼς θὰ βροῦμε τὴν εὐτυχία ἐσαεὶ. Ἀρκεῖται νὰ μᾶς δώσῃ δέκα λεπτῶν ψυχικὴ ἀνάταση, δηλαδὴ ἰσόχρονο μὴ κοπροσκύλιασμα στὸ βουρκο τῆς πανανθρώπινης ποταπότητας. Τὸ ἴδιο κάνετε κι ἐσεῖς μὲ τὰ βιβλία σας : ὅποιος τὰ διαβάξει, τὴν ὥρα πού τὰ διαβάξει, λησμονεῖ τὴν εὐτέλεια τῆς ζωῆς, ἐπειδὴ περιγράφετε αὐτὴ τὴν εὐτέλεια μὲ τρόπο μεγαλοφυᾶ.

— Μετὰ τὸ διάβασμα δὲν ἀπομένει τίποτα στὸν ἀναγνώστη ;

— Πῶς ! Ἡ ψυχικὴ εὐφορία πού ἀφήνει ἡ ἐπαφή μὲ κάθε ἔργο τέχνης. Τί εὐδαιμονικὰ μουσικὰ μᾶς δίδαξε ἡ Νίκη τοῦ Παιωνίου, ἢ ἡ Σταύρωση τοῦ Ρέμπραντ ; Γινήκαμε λιγότερο δυστυχισμένοι ἐπειδὴ εἶδαμε τοῦτο τὸ ἄγαλμα, ἐκεῖνο τὸν πίνακα, ἢ ἐπειδὴ ἀκούσαμε τὴν τάδε συμφωνία ; Κακῶς ὁ καλλιτέχνης ἀποκαλεῖται Δάσκαλος, γιὰ τίποτα ἀπολύτως δὲν διδάσκει. Ψυχαγωγὸς ὑψηλῆς ποιότητος εἶναι μονάχα. Λοιπὸν κι ἐγὼ θὰ ψυχαγωγῆσω τὸν κόσμον, καὶ μὲ τὰ δικά σας ἀκριβῶς μέσα, γιὰ τί βρίσκω πὼς μοῦ ταιριάζουν πολὺ. Οἱ ἰδιοσυγκρασίες μας εἶναι συγγενικές.

Ὁ Κωστὴς Ρούσης μισόκλεισε τὰ μάτια :

— Ἐδῶ φρονῶ πὼς πέφτετε ἔξω. Ἐγὼ οὐδέποτε θὰ πουλοῦσα κάλπικο ἔρωτα σὲ μιὰν ἀπωθημένη γεροντοκόρη, μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ τὴ μεταχειρισθῶ ὄργανο σκοπῶν μᾶλλον ἀσήμαντων...

— Παρακαλῶ ! διαμαρτυρήθηκε ὁ Τασάκος. Ἐπειδὴ μοῦ ταιριάζει ἡ λογοτεχνική σας σχολή, δὲν σημαίνει πὼς παραδέχομαι καὶ τὴ

βιοτικήν ἠθική σας. Κι ὕστερα πῶς κρίνετε ὅτι ὁ σκοπός μου ἦταν ἀσήμαντος ;

— Ἄς ξεκαθαρίσουμε τὰ θέματα, ἓνα - ἓνα : Πιστεύω ἀκράδαντα πῶς ὁ ἄνθρωπος ἀντικαθρεφτίζεται στὸ ἔργο του . . .

— Ὁ λογοτέχνης, σὰν ἄνθρωπος, εἶναι εἰλικρινὰ πολύμορφος.

— Ναι, ἀρκεῖ νὰ ὑπάρχη συνέπεια στὴν πολυμορφία. Οἱ ἀντιθέσεις τοῦ χαρακτήρα εἶναι θεμιτές ὡς ἓνα σημεῖο· ἀπὸ κεῖ και πέρα ἀρχίζει τὸ ψέμα.

— Μπορεῖτε νὰ μοῦ καθορίσετε αὐτὸ τὸ σημεῖο ;

— Ἄν εἶχατε πνευματικὴν ἰδιοσυγκρασία ἔστω και ἀμυδρὰ συγγενική μὲ τὴ δική μου, αὐτὸ τὸ ἐρώτημα δὲν θὰ μοῦ τὸ κάνατε ποτέ. Κι ἄς ἔρθουμε στὴν ἀντίρρησή σας γιὰ τὴν ἀσημαντότητα τοῦ σκοποῦ . . .

— Διαφωνῶ ὅτι ἡ ἐπιθυμία μου νὰ σᾶς γνωρίσω προσωπικὰ εἶναι ἀσήμαντη.

— Τί ἔχετε νὰ κερδίσετε ;

— Τὴ βεβαιότητα τοῦ ναι και τοῦ ὄχι. Τὸ κριτικὸ σας δαιμόνιο εἶναι πανίσχυρο. Εἶμαι πολὺ νέος, και ψάχνω νὰ βρῶ τὸ δρόμο μου. Θὰ τὸν βρῶ ὅπωςδήποτε, και χωρὶς τὴ βοήθειά σας· μὰ θὰ χάσω χρόνο πολὺτιμο. Ἡ κρίση σας μεταφράζεται γιὰ μένα σὲ κέρδος χρόνου.

— Εἴσαστε πολὺ πραχτικὸς.

— Εἶμαι. Ὅταν δὲν ἔχη κανεὶς τὴ μεγαλοφυΐα σας — και δὲν τὴν ἔχω — πρέπει νὰ ὀργανωθῇ μεθοδικά, ἂν θέλῃ νὰ φτάσῃ κάπου.

Ἔβγαλε ἀπ' τὴν τσέπη του ἓνα μάτσο χειρόγραφα, μέτρια σὲ μέγεθος.

— Αὐτὰ εἶναι, συνέχισε, τέσσερα διηγήματα, πού ἔγραφα τελευταῖα. Ἀντιπροσωπεύουν τὴν καλύτερη λογοτεχνική μου προσπάθεια. Ἀντιπροσωπεύουν ὅμως και τὴ γραμμὴ πού πρέπει ν' ἀκολουθήσω ; Δὲν μπορῶ νὰ τὸ ξέρω. Ἐσεῖς ὅμως μπορεῖτε νὰ τὸ διαπιστώσετε.

Ὁ Ρούσης χαμογελοῦσε μὲ ἐπιεικὴ εἰρωνία :

— Κατὰ ποῖο διάβολο μπορῶ νὰ τὸ διαπιστώσω ; Ὁ κριτικὸς θὰ δικαιολογήσῃ γιὰτὶ τὸ τάδε ἔργο εἶναι καλὸ ἢ κακὸ. Μόνον ἂν εἶναι Ταχράμπης θὰ εἶχε τὸ θράσος νὰ σᾶς ὑποδείξῃ τὴ σχολὴ πού πρέπει ν' ἀκολουθήσετε . . .

— Ὅταν μοῦ δικαιολογήσῃ μὲ εὐθυκρισία και πειστικότητα τὰ προτερήματα και τὰ ἐλαττώματα τοῦ ἔργου μου, τὸ δρόμο θὰ τὸν βρῶ μόνος μου.

— Πολὺ σωστά· ἀλλὰ γιὰτὶ διαλέξατε ἐμένα γιὰ τούτη τὴ δουλειά ; Ἡ Ἑλλάδα διαθέτει κριτικὸς ἀξιολόγους . . .

Ρούσης : Ἐπιείκεια μου νὰ μὴ νὰ συμμαρτυρῶ τὴν ἔκδοσιν

— Δρισκετε, επιτρεψτε μου να μη συμμερισω την αποψη σας. Μόνον ένας αξίος κι επιτυχημένος λογοτέχνης μπορεί να ἔχη τὴ γνώση καὶ τὴν ἠθικὴ ἀνιδιοτέλεια νὰ κρίνῃ διεισδυτικά, ἀντικειμενικά καὶ μεθοδικὰ τὸ ἔργο τῶν συναδέλφων του. Αὐτὸ δὲν σημαίνει πὼς κάθε λογοτέχνης εἶναι καὶ κριτικός· τὰ κριτικὰ προσόντα εἶναι διαφορετικὰ ἀπὸ τὰ λογοτεχνικά, ὄχι ὁμως καὶ ἄσχετα. Δὲν σημαίνει ὁμως ὅτι ὅποιος διαθέτει τὰ κριτικὰ προσόντα μπορεῖ νὰ εἶναι κριτικός, ἀν δὲν διαθέτῃ καὶ τὰ λογοτεχνικά.

Ὁ Ρούσης σηκώθηκε ἐρεθισμένος ἀπ' τὴ συζήτηση. Σηκώθηκε κι ὁ νεαρός, κατὰ πῶς ὀρίζουν οἱ κανόνες τῆς καλῆς συμπεριφορᾶς.

— Θὰ σᾶς ἀποδείξω, κύριε, πὼς λέτε ἀνοησίες, εἶπε ὁ Ρούσης. Γιατί σηκωθήκατε; Καθῆστε, παρακαλῶ.

Ὁ νεαρὸς ξανακάθισε, μὲ ἀμυδρὸ χαμόγελο ποὺ μαρτυροῦσε θριαμβευτικὴ ἱκανοποίηση γιὰ τὴν περήφανή του νίκη.

— Λέτε ἀνοησίες, κύριε, γιὰ τρεῖς λόγους, συνέχισε ὁ Κωστής Ρούσης. Πρῶτον διότι...

Ἕνα ξερό, ψεύτικο γυναικίειο βήξιμο τὸν ἔκοψε. Ἦταν ἡ Κατερίνα, ποὺ μπῆκε χωρὶς νὰ τὴν ἀντιληφθοῦν. Ὁ Δάσκαλος ἐξανέστη:

— Τί συμβαίνει, Κατερίνα; Γιατί μᾶς ἐνοχλεῖς;

— Ἡ συζήτηση αὐτὴ, κύριε, ἀρχίζει νὰ σᾶς ἐκνευρίζει.

— Μὰ εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρουσα!

— Ἀκριβῶς γι' αὐτό. Πρέπει νὰ ἡρεμήσετε. Ἐξ ἄλλου ὁ κ. Τασάκος εἶναι ὥρα νὰ πάῃ στὸ δικηγορικὸ γραφεῖο ὅπου ἐξασκεῖται. Ἄργησε, κι ὁ προϊστάμενός του θὰ τοῦ κἀνῃ παρατήρηση.

Ὁ Ρούσης κάγχασε:

— Βλέπω, φίλτατε, εἶπε στὸ νεαρό, ὅτι καὶ σεῖς μπῆκατε κάτω ἀπ' τὴ δικτατορικὴ κηδεμονία τῆς Κατερίνας. Σᾶς λυπᾶμαι ὀλόκαρδα, ὅπως τὸν ἑαυτὸ μου. Εἴσαστε ζωφλημένος ἄνθρωπος!

Στὴ μορφὴ τῆς γεροντοκόρης ζωγραφίστηκε ἔκφραση ὑπέρτατης περιφρόνησης, συνδυασμένης μὲ μεγάλωψυχη ἐπιείκεια γιὰ τὰ πληναφήματα τοῦ κρονόληρου. Ὁ Τασάκος γέλασε καλόκαρδα, κι εἶπε:

— Ὑποτάσσομαι στὰ κελεύσματα τοῦ φύλακα ἀγγέλου σας, γιὰ τὸ δικό σας καλό. Θὰ ἤμουν εὐτυχῆς ἀν ἡ θαυμασία τούτη γυναικίαι ἐπαίρνε κι ἐμένα κάτω ἀπὸ τὴ στοργικὴ προστασία της.

Δυσπερίγραπτο χαμόγελο λουλούδισε στ' αὐχμηρὰ χεῖλη τῆς οἰκονόμας. Τὰ νερούλιασμένα, τὰ πεθαμένα, τ' ἄχρωμα γαλανὰ μάτια της πῆραν, γιὰ μιὰ στιγμὴ, τὴν ἔκφραση μιᾶς ζωῆς ἄγριας, πρωτόγονης, φρικιαστικῆς, καθὼς τύλιγαν τὸν Τασάκο μὲ ἀκτινοβολία ἐρωτικῆς κερῆς. Ἔτσι θὰ κοίταξε μιὰ λυσσαμένη θελυσία καὶ

πρωτοκλήσης κατωχίης. Είναι να κούταζε μια κουσαγμένη σιροπιαία γρια τίγρη τὸ νεαρὸ σερνικὸ πού λιμπίζεται, πρὶν χιμήξῃ νὰ τὸ κατασπαράξῃ, μὴν μπορώντας νὰ τὸ χαρῆ μεῖ ἄλλο τρόπο.

— Μὰ τὸν Δία, νεαρέ ! φώναξε ὁ Ρούσης. Θαυμάζω τὴ φαυλοπιφαιυλότητά σου ! Δὲν ἔχεις ἠθικοὺς δισταγμοὺς· καὶ φαντάζομαι πὼς δὲν θὰ ἔχῃς καὶ γενετήσιες εὐαισθησίες. Οὔτε θηλυκὸς ρινόκερωσ μπορεῖ νὰ σέ κάνῃ νὰ ὀρροδήσῃς ! Γιατί δὲν γίνεσαι πολιτικός ; Μαντεύω πὼς θὰ σκαρφαλώσῃς ὀπωσδήποτε στὴν ἐξουσία, γιὰ ν' ἀσελγήσῃς ἀδίσταχτα πάνω στὴν ἐξουθενωμένη ὀργανικὰ καὶ ἠθικὰ Ἑλλάδα !

Πρὶν ὁ ἄλλος προφτάσῃ ν' ἀπαντήσῃ, ἡ Κατερίνα ἔκρινε σκόπιμο νὰ ἐπέμβῃ, γιὰ νὰ δώσῃ τέλος στὶς μωρολογίες τοῦ ἀφεντικοῦ της. Ἄρπαξε τὰ χειρόγραφα ἀπ' τὸ χέρι τοῦ Τασάκου κι εἶπε :

— Κύριε Τασάκο, ὥρα νὰ πηγαίνετε. Ὁ Δάσκαλος θὰ διαβάσῃ τὰ χειρόγραφέ σας. Ἐλάτε τὴν Τρίτη, στὶς ἔντεκα ἀκριβῶς, νὰ σᾶς πῆ τὴ γνώμη του.

Ὁ νεαρὸς ἔσκυψε τὸ κεφάλι με ὑποταγή.

— Δάσκαλε, εἶπε, μοῦ ἐπιτρέπετε. Τὸ ὅτι με ἀνεχθήκατε, ἀποτελεῖ γιὰ μένα μεγάλη τιμὴ.

Ὁ Ρούσης τοῦ ἔδωσε τὸ χέρι χαμογελώντας :

— Εὐγνωμονῶ τὴν Κατερίνα πού μ' ἐξεβίασε νὰ σᾶς γνωρίσω. Δὲν ξέρω τί σκατὰ λογοτέχνης εἴσαστε· μὰ σὰν ἄνθρωπος μοῦ κινήσατε τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴ συμπάθεια. Λοιπόν, τὴν Τρίτη στὶς ἔντεκα, κατὰ πὼς διέταξε ὁ θηλυκὸς μας Κέρβερος.

Ὁ Τασάκος ὑποκλίθηκε καὶ βγῆκε. Ἡ Κατερίνα προχώρησε βιαστικὰ πρὸς τὸ γραφεῖο, ν' ἀφήσῃ τὰ χειρόγραφα, κι ὕστερα ἔτρεξε νὰ προφτάσῃ τὸν προστατευόμενό της. Ἀκούστηκε ἡ φωνὴ της στὸ διάδρομο :

— Στάσου ! Ποῦ πᾶς ; Μὴν εἶσαι ντίπ ἀφιλότιμος !

Ὁ Ρούσης ἔκλεισε τὴν πόρτα, πού ἡ οἰκονόμα τὴν ἀφησε ἀνοιχτή, πάνω στὴ βιάση της. Ἀναστέναξε ἤρεμος, εὐχαριστημένος ἀπ' τὴν ἐνδιαφέρουσα γνωριμία. Κάθησε στὸ γραφεῖο του, πῆρε μπροστά του τὰ χειρόγραφα τοῦ Μάνου Τασάκου καὶ μονολόγησε :

— Νὰ ἰδοῦμε τί μπορεῖ νὰ γίνῃ με τοῦτο τὸ ἀναιδέστατο παιδάριο...

3. Νέες ἐσφαλές τοῦ Μάνου Τασάκου με τὸν Κωστὴ Ρούση.

ΕΤΣΙ γνωρίστηκαν ὁ Κωστής Ρούσης κι ὁ Μάνος Τασάκος. Ὁ πρῶτος πενήντάχρονος τότε καὶ δοξασμένος λογοτέχνης· ὁ ἄλλος νεαρώτατος, μόλις εἰκοσιδύο χρόνων, μὲ τὴ φλόγα τῆς λογοτεχνίας μέσα του, ἀλλὰ μὲ ἔργο ἐλάχιστο, ἄγνωστο κι ἀσήμαντο ἀκόμα.

Ἄσήμαντο... Αὐτὴ τὴ γνώμη σχημάτισε ὁ Δάσκαλος, ἀφοῦ διάβασε τὰ τέσσερα πρωτόλεια διηγήματα τοῦ Τασάκου· καὶ τὴν ἐρχομένη Τρίτη, τοῦ τὴν εἶπε χωρὶς περιστροφές :

— Ἐχεις σπουδάσει νομικά, καὶ γνωρίζεις τὸν ὄρισμὸ *primus inter pares*. Ἀντίστρεψέ τον, γίνε ἴσος μεταξὺ πρώτων, καὶ κανόνισε ἀνάλογα τοὺς ἐnthουσιασμοὺς σου. Θαύμαζε ὅποιον κι ὅσο θέλεις· μὰ θαύμαζε καὶ τὸν ἑαυτό σου.

Ὁ Τασάκος τὸν ἄκουγε σιωπηλός, συγκεντρωμένος, προσπαθώντας νὰ καταλάβῃ. Σήμερα δὲν ἤρθε νὰ ἐκβιάσῃ ἕνα ἐνδιαφέρον, προβάλλοντας συζητητικὰ τὴ λαμπεράδα τοῦ μυαλοῦ του. Αὐτὸ τὸ πέτυχε στὴν πρώτη συνάντησή· τῶρα ἤθελε νὰ πληροφορηθῆ ἐκεῖνο πού πεθυμοῦσε : τὴ βαριὰ γνώμη τοῦ Δάσκαλου, πού θὰ τὸν βοηθοῦσε νὰ προσανατολισθῆ.

— Δὲν ἔχεις τὴ φλόγα τῆς πρωτοτυπίας, συνέχισε ὁ Ρούσης. Ἡ λογοτεχνική σου προσωπικότητα εἶναι χαμηλὴ καὶ ρευστὴ — δὲν μπορῶ νὰ ἰσχυρισθῶ τὸ ἴδιο γιὰ τὴ γενικότερη προσωπικότητά σου. Γιὰ κάτι ἄλλο εἶσαι πλασμένος, ὄχι γιὰ λογοτέχνης. Προσπαθώντας νὰ δημιουργήσῃς λογοτεχνικὰ στὴ γραμμὴ πού χάραξα μὲ τὰ ἔργα μου, θὰ χαραμίσης τίς ἀναμφισβήτητες ἰκανότητές σου. Δὲν θὰ φτάσῃς ποτὲ